

SİNEMADA İSPANYA İÇ SAVAŞI¹

Ali GÜNDÜZ²

ÖZET

İspanya İç Savaşı'nı meydana getiren dinamiklere baktığımızda gerek jeopolitik dinamikler gerek sosyo-psikolojik özellikler gerekse ekonomik ve dini kaynakları bakımından eklemli bir yapı karşımıza çıkar. Kendi coğrafyasına ve sosyolojik özelliklerine bağlı olarak savaşın neden İspanya topraklarında cereyan ettiğinin cevabı çalışma boyunca aranmıştır. Bu süreçte bize rehberlik eden iki ana başlık çalışmada derinleştirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birincisi 'iç savaş' olgusu ve özelde İspanya İç Savaşı, ikincisi cumhuriyetçi cephenin yenilgisine ortam hazırlayan ideolojik çatışmaların da kaynak noktasında duran periferik milliyetçilikler olgusu ve özelde Katalan milliyetçiliği. Aynı zamanda incelenen olay, sadece İspanya'nın bir "iç" savaşı değil, tüm dünyanın gözleri önünde gerçekleşen bir İkinci Dünya Savaşı'na ön çalışma niteliği taşıması bakımından da dikkate değerdir. Bir iç hesaplaşmanın nasıl Avrupa ve dünya genelinde ilgi odağı olduğu, diğer insanların ve dönemin söz sahibi devletlerinin neden bir tarafa destek oldukları önemli noktalar. Tüm bu gelişmeler bu çalışmada sinemaya yansımaları üzerinden ele alınmıştır. Yakın dönemde ve savaşın sıcaklığını koruduğu dönemlerdeki sinema yapıtları çalışmanın sosyolojik olarak incelenmesi ve analizinde bize rehberlik etmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İspanya, İspanya İç Savaşı, İspanyol sineması, iç savaş, sinema.*

¹ Çalışmam süresince desteğini esirgemeyen Mersin Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi değerli hocam Prof. Dr. Ayşe AZMAN'a teşekkür ederim.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, agunduz9932@gmail.com

SPANISH CIVIL WAR IN CINEMA

ABSTRACT

When we look at the dynamics that have brought the Spanish Civil War to life, both the geopolitical dynamics and the socio-psychological characteristics, as well as economic and religious resources, have an articulated structure. Depending on their geographical and sociological characteristics, the reason why the war is taking place on the Spanish soil has been sought throughout the study. Two main topics that guide us in this process have been tried to deepen in the study. The first one is the 'civil war' phenomenon, and in particular the Spanish Civil War, the second is the peripheral nationalism, which is at the root of the ideological conflicts that have set the stage for the defeat of the republican front, and in particular Catalan nationalism. At the same time, the incident is also noteworthy in that it is not just an "civil" war of Spain, but a preliminary study of a Second World War that takes place before the eyes of the entire world. It is important how an internal account is the focus of attention in Europe and the world, and why other people and the promised states support one side. All of these developments have been handled through reflection on cinema in this work. In the recent period and during the periods of war, cinema works guided us in the sociological analysis and analysis of the work.

Keywords: Spain, Spanish Civil War, Spanish cinema, civil war, cinema.

Giriş

Geçtiğimiz yüzyılın önemli olaylarından biri olan İspanya İç Savaşı özellikle Türkiye’yi de yakından ilgilendiren Avrupa tarihi üzerinde önemli bir konumda bulunmaktadır. 1789 Fransız Devrimi’nden bu yana birikerek gelen bir milliyetçilik ve ulus devlet kurma anlayışı hâlihazırda problemlerin ve çatışmaların kaynak noktası olarak göze çarpmaktadır. Tek bir proje olmaktan ziyade tarihin farklı dönemlerinde farklı yüzlerle karşımıza çıkabilecek olan milliyetçilik anlayışının amacı ulus devlet inşasıdır ve bu inşa ciddi bir kolektif eylemi de mecburi kılar (Aktoprak, 2010: 18-19). Buradan hareketle eğer bir ülke karışacaksa -hele ki 20. Yüzyıl Avrupa’sında- bu ülkenin milliyet yelpazesi geniş bir ülke olması öngörülebilecek bir durumdur. Bu şartlara İber Yarımadası ölçeğinde baktığımızda geçmişten gelen köklü bir tarihsellik ve bu tarihsellikten güç alan Bask, Katalan gibi koyu periferik milliyetçilikler karşımıza çıkar (Vilar, 2007: 21).

Öte yandan Avrupa’da 1. Dünya Savaşı’nın sancılarının devam ettiği bir ortam, dünya çapında etkili olan 1929 Krizi, sanayileşme rekabetinin hızlı bir şekilde devam etmesi gibi çoğaltabileceğimiz konjonktürel birçok olay da kızgın bir demir gibi parlayarak Avrupa coğrafyasında can yakabilecek ciddi bir potansiyel tehlike olarak göze çarpıyordu. 1936-1939 yılları arasında gerçekleşen savaşın görünen yüzü sadece bu üç yıllık süreçmiş gibi görünse de -en azından önbilgilerimizde bu tarihler olsa da- savaşın öncesi ve sonrası da bize ciddi bir inceleme ve analiz alanı sunmaktadır. Bu yüzden savaşın öncesi, sırası ve sonrası hakkında yeterli bilgiyi öğrenmek ihtiyaç duyduğumuz analiz kudretini bize verecektir.

Çalışmanın inceleme ayağında *Kelebeklerin Dili* (1999), *Ay Carmela* (1990), *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* (1943), *Ülke ve Özgürlük* (1995) ve *Özgürlük* (1996) filmlerinin içerik analizi bize yol göstermiştir. Bu filmlerden hareketle dönemin sosyolojik koşulları başta olmak üzere savaşın dinamikleri ele alınmış ve koşulların anlaşılması açısından gerek imgeler gerekse de baskın olaylar açısından inceleme gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak film incelemelerinde farklı değişkenler bağlamında analizler yapılmıştır. Bu anlamda *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* (1943) filminde dini ve milli farklılıklar sonucu ortaya çıkan bir ölüm sorgulaması ve düşünce farklılıkları ekseninde ideolojik sorgulamalar yapılmıştır. *Ay Carmela* (1990) filminde cumhuriyetçiler ile milliyetçiler arasında kalan gezici bir kumpanyanın serüveni ele alınmıştır. *Ülke ve Özgürlük* (1995) ile *Özgürlük* (1996) filmlerinde özellikle cumhuriyetçiler arasındaki ideolojik çatışmalara değinilmiş ve bu çatışmaların savaşın seyrine etkisi ele alınmıştır. Son olarak *Kelebeklerin Dili* (1999) filminde ise bir çocuğun dünyasındaki dönemin İspanya’sının koşulları ve bu koşulların çocuğun düşünce dünyasında yarattığı dönüşümler analiz edilmiştir.

1. İç Savaş Olgusu: İspanya Örneği

“İç savaşlar, aynı devlet içerisinde yer alan politik, dini/mezhepsel, etnik sınıfsal gruplar arasında yönetimin ele geçirilmesine veya ülkenin bölünmesine yönelik olarak icra edilen savaşlardır (bellum civile). Bir iç çatışmanın iç savaş sayılabilmesi için devletin hükûmetine karşı savaşılan güçlere savaşılan statüsü vermesi ve iç savaşta yabancı devletlerin de silahlı çatışmalara dâhil olması gerekmektedir” (Varlık, 2013: 123). Çalışmanın konusu gereği İspanya özelindeki iç savaş odak noktamızı oluşturmaktadır. İspanya'nın yaşadığı iç savaş durumu ve bu iç savaş durumunun değişkenleri ise yine İspanya özelinde incelenmiştir.

İspanya hem sosyolojik hem de tarihi özellikleri sebebiyle geçmişten beri farklı kültürleri bir arada bulunduran bir dokuya sahiptir. Özellikle günümüz İspanya'sının 17 özerk bölgeye ayrılıp federatif bir yönetimin benimsenmesi bu özelliğine bir referans noktası olarak verilebilir. Bu ana özelliğin ışığında ‘iç savaşın’ nedenlerinin farklı dünya görüşlerinin çatışmasından ortaya çıktığı da aşikârdır.

Tarihsel süreçte özellikle yönetsel anlamda çalkantılı dönemler geçiren İspanya, bu köklü tarihsel birikimi gerek artılarıyla gerekse de eksileriyle günümüz kuşağına aktarmıştır. Bu aktarım ve mirasın sonucunda tıpkı bardağı taşıran son damla gibi, iyice çıkmaza giren sorunlar her ne kadar tarihin çeşitli dönemlerinde benzer çatışmalara yol açsa da adından söz edilecek ve geniş ölçekli daha ciddi bir çatışmaya meydan vermiştir. Bu sorunların başında toplumsal, bölgesel ve manevi dengesizlikler gelmektedir. Bu üç alt başlık İspanya özelindeki iç savaşı anlamamıza ve yorumlamamıza yardımcı olacaktır.

Toplumsal dengesizlik olarak ele alabileceğimiz konuları şöyle sıralayabiliriz: geçmişten gelen ve cumhuriyet denemeleri ile gündün güne bir sorun haline gelen toprak mülkiyetinin paylaşımı -hükümetin halka toprak sözü için hayata geçirmeye çalıştığı tarım reformu- ve büyük toprak sahiplerinin varlıklarını ellerinde tutmak istemesinden doğan çatışmaya bağlı tarımsal sorunlar. Özellikle Kuzey İspanya'daki Bask Bölgesi'nde sanayinin gelişmesi ya da geniş verimli topraklara sahip Kastilya Bölgesi'nde tarımsal üretimin yoğun olması gibi bölgesel dengesizlik oluşturan ekonomik girdiler, ülkede günlük 3 pesetaya köy meydanlarında iş bekleyen ucuz işgücünün ve politik sözlerin tutulmasını öfkeyle bekleyen köylü kesimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca bölgeden bölgeye değişen işçilik anlayışı -ücret farklılıkları- ve şehir-sanayi etkileşimindeki yetersizliklerden doğan işçi temelli sorunlar ayrılıkçı seslerin yükselmesi ile merkezi hükümetin politikalarını telaşlı bir şekilde yürütmesine neden olmuştur (Vilar, 2007: 12-21).

Öte yandan bölgesel dengesizlik olarak ele alabileceğimiz bir başka konu ise periferik milliyetçi anlayışlardan doğan zıtlık ve çatışma ortamıdır. Krallık geleneği olan İspanya

ülkesi ve hâkim hükümet politikası olan İspanya milliyetçiliği; toprak reformunun yapılmaması, katı-merkeziyetçi hükümet politikaları, bölgesel ekonomik kazancın dengesiz olup başka bölgelere aktarılan hazine paylarına yöneltilen hak talepleri gibi nedenlerle Katalanlar, Baskılar, Galiçyalılar gibi farklı milliyetlerce eleştirilmiş ve bağlar kopma noktasına gelmiştir. Gelecek bölümde değinilecek olan Katalan milliyetçiliği, İspanya İç Savaşı'nda etkili olan, hatta ve hatta iç savaşa yön veren en etkili milliyetçi anlayışlardandır. Bu ve diğer milliyetçi anlayışlar ise savaş süreci boyunca hep etkili olmuştur.

Manevi dengesizliklere baktığımızda iç savaş bir 'kızıl İspanya' ve 'siyah İspanya' savaşı olarak yorumlanır. Buradaki kızıl ve siyah kelimelerinin anlamları yine savaşın taraflarını temsil etmekte olan tartışmalı kavramlardır. Çünkü bir ideoloji savaşı olarak da karşımıza çıkan İspanya İç Savaşı, dindar ve dindar olmayanların çatışmasına da sahne olmuştur.

2. İspanya'daki Etkili Milliyetçilikler: Katalan Milliyetçiliği Örneği

Milliyetçilik süregelen tarihsel süreçte varlığını giderek artan bir ivme ile sürdürmüştür. Özellikle kutuplaşan dünya ilişkilerinde, "düzen" in sağlanması için gereken ideolojik ve siyasi gücü devletlere ve milletlere çoğu zaman sağlamıştır. Bu güç hem çatışmalar ve uzlaşmazlıklar anlamında gruplara yansırken hem de bu grupların fikirsel anlamda ortaya koyacakları kolektif eylem stratejilerinin belirlenmesinde bir yol gösterici olmuş ve kitlelerin eylemlerine -kendilerince- meşruiyet zemini oluşturmuştur.

Bu anlamda baktığımızda milliyetçilik her şeyden evvel bir ulus inşa projesidir ve bu proje kolektif eyleme dayanır. Bu eylem ulus bazında inşa edilen ortaklık duygusuyla ve ortak ulusal bilinçle beslenir. Tarih içinde biz ve onlar dikotomisini kullanarak karşımıza çıkan ideolojilerden biridir (Oran, 1997: 19-43). Buradan çıkan sonuç ise bir çatışma ve anlaşmazlık ortamının doğacağıdır. Çünkü her dikotomi beraberinde bir karşıtlık getirir ve bu yüzden de milliyetçilik anlamındaki dikotomi sosyal hayatla iç içe olduğundan kanlı bir çatışma ortamını doğurması öngörülebilir bir sonuçtur. Özellikle çalışmanın inceleme konusu olan 1936-1939 tarihlerindeki milliyetçilik anlayışları ve bu milliyetçilik anlayışlarından doğan dikotomik ve çoğunlukla fanatizme varan görüşler, var olan sıcak ortamı daha da hararetlendirmiştir. İki dünya savaşı arası olan bu dönemin yaşanması ve konjonktürdeki sosyal, ekonomik ve siyasi faktörler milliyetçilikten doğacak anlaşmazlıklara uygun çatışma ortamını da yaratmıştır. Özellikle ulus devlet inşa süreci devam eden, milliyet mozaığı geniş ülkelerde milliyetçi duyguların neden olduğu tartışma ve çatışma ortamları aşikârdır. "Sosyal bir inşa olan ulus, siyasi bir birim olan devletle özdeş değildir; fakat ortaya çıktığı günden günümüze dek kendi kaderini tayin ilkesi (*self-determination*) ulusa için önemli kavramlardan

biridir ve ulusa siyasi bir nitelik katmaktadır” (Aktoprak, 2010: 19). İşte tam da bu noktada Avrupa’nın çatışmalar anlamında sıcak yıllar geçirdiği bu dönemde milliyetçi duyguların da paydaş olduğu bir iç savaş ortamı meydana gelmiştir. Çalışmanın özelinde de milliyetçilik olgusuna baktığımızda karşımıza oldukça köklü bir milliyet damarı çıkar: Katalan milliyetçiliği.

Katalonya coğrafi olarak İspanya’nın kuzeydoğusunda yer alır ve yaklaşık olarak 7,5 milyon nüfusa sahiptir. Barcelona, Girona, Lleida, ve Tarragona şehirlerinden oluşan bu bölge özellikle finans ve bankacılık gibi hizmet sektörleri ve turizm gibi farklı gelir alanları ile refah düzeyi yüksek bir bölgedir. İspanya’nın en güçlü iki milliyetçi bölgesinden biridir. Bu milliyetçiliğin temeli dört adımda ele alınır. Bunlardan birincisi, halkın her zaman konuşup yaşattığı ve Rönesans gibi bir gelişmeye önyak olabilecek kuvvette bir dile (*Katalanca*) sahip olmaları. İkincisi, Rönesans’ın sürekli atıfta bulunduğu ve şanlı bir tarihin varlığı (Orta Çağ’da kendi gümrüğü, parası, konsolosları ve *Generalitat* gibi temsil organlarına sahip olması vs.) ve bu tarihsel anlamdaki güçten doğan Akdeniz’deki söz sahipliği ve hinterlant. Üçüncüsü, Kastilya krallarının eleştirilmesine bağlı bağımsızlıkçı bir gelenek ve tarihsel süreçte bu nedenlerden doğan bağımsızlık mücadeleleri. Dördüncüsü ise İspanyol pazarı sayesinde refah içinde olan ve gümrük koruması merkezi Madrid hükümetine bağlı olan özgün bir iktisat sisteminin varlığıdır (Vilar, 2007: 21).

Bu güçlü çerçevede Katalan milliyetçiliği de güçlü ve kararlı bir şekilde tarihsel süreçte kendine yer edinmiştir. Katalan milliyetçiliği tıpkı Bask milliyetçiliği gibi halkının diğer azınlık milliyetlere nazaran yönetsel haklar ve imtiyazlarla daha ayrıcalıklı bir hayat sürmesini sağlamıştır. Özellikle varlıklı aileler ve İspanya’nın Amerika kıtasıyla olan tarihsel ve ekonomik bağı Katalan girişimcilerin ticari faaliyetleriyle örtüştüğünden İspanyol merkezi hükümeti Bask Bölgesi’ne göre Katalonya’ya daha ılımlı yaklaşmıştır. Kritik nokta ve Katalan milliyetçiliğinin yükselişe geçiş dönemi ise 1890’lı yıllara kadar süren İspanyol-Amerikan Savaşı sonucunda Amerika’nın Küba ve Porto Riko gibi ticari merkezleri işgaliyle başlar. Çünkü bu bölgeler Katalan girişimcilerin önemli ekonomik ilişkilerinin olduğu yerlerdir ve buraları kaybetmek onların tüm düzenini altüst etmiştir. O tarihlerden bugüne kadar geçen çatışma ortamında Katalonya bağımsızlık sözlerini hayli arttırmış ve İspanya’dan kopma girişimlerini hızlandırmıştır.

3. Cumhuriyetçi Cephe ve Cumhuriyetçi Cephenin Fikir Ayrılıkları

Savaşın en önemli etkileyenlerinden birisi cumhuriyetçi cephedeki fikir ayrılıklarıdır. Bu fikir ayrılıklarını siyasal-ideolojik temelli ayrılıklar olarak okumamız mümkündür. Çünkü başka ülkelerden ideolojileri uğruna İspanya topraklarına gelen Uluslararası Tugaylar başta olmak üzere pek çok öge cumhuriyetçi cephenin oluşumuna katkı

sağlamıştır. Bu durum da heterojenik bir yapının cumhuriyetçi cepheyi temsil etmesini sağlamıştır. Çalışma boyunca ‘cumhuriyetçi cephe’ olarak addedilen cephenin bileşenleri; farklı milletlerden topluluklar (Uluslararası Tugaylar), periferik ayrılıkçı-milliyetçi topluluklar (Katalanlar, Baskılar vb.), sosyalistler, komünistler ve anarşistler gibi unsurlardır. Teorik olarak bir iktidarın karşısında olan anarşistler bile cumhuriyetçi cephenin safında yer alarak savaşın katılımcısı olmuşlardır. Özeldeki hedef olan faşizme karşı mücadele duygusu savaş sürecinde giderek iç çatışmalara da meydan vermiştir. Ayrıca birçok farklı düşünceden oluşan bu cephedeki askerlerin emir komuta zincirine uymamaları da cumhuriyetçi cepheye kan kaybettiren en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Aynı şekilde *Ülke Ve Özgürlük* (1995) filmindeki oylama sahnesinde de çok güzel işlendiği gibi sosyalistler, komünistler ve anarşistler arasındaki teorik ayrım toprağın kolektifleştirilmesi ve anarşist bir oluşum olan Halk Cephesi’ne katılımın oylanması özelinde işlenmiştir. Bir karar vermenin ya da bir oylama yapmanın bile çok zaman alması, eleştiriye maruz kalması, ideolojik çatışmaya mahal vermesi gibi birçok nedenden dolayı cumhuriyetçi cephe dağınık bir görünüm sergilemiştir.

Buradan hareketle çalışmada, temelde ideolojik ve etnik ayrılıkların neden olduğu ayrışma incelenmeye çalışılmıştır. Özellikle teorik ayrımın İspanya özelindeki çatışmaların da etkisiyle geldiği konum ve savaşın cumhuriyetçi cephe tarafından kaybedilmesine kadar geçen süreç irdelenmiştir.

4. Franco Cephesinin Yapısı ve Uluslararası İlişkileri

1892’de El Ferrol’da doğan General Francisco Franco, asker kökenli bir yöneticidir. Hükümete başkaldırıldığında kırk üç yaşında olan Franco, özellikle Afrika’daki İspanyol askerlerini komuta ederek nişan, takdirname gibi ödüllerin de yardımıyla kısa zamanda yükselmiştir. Ayrıca isyancı birlikleri yönetmek için atanan ve Franco’dan üst derecede olan subaylar spekülatif şekillerde ya uçakları düşerek (General Jose Sanjuro olayı) ya başarısız işgal girişimleri sebep gösterilerek (General Joaquin Fanjul ve General Manuel Goded’nin Madrid ve Barcelona işgallerinden elleri boş dönmelerine ithafen) ‘saf dışı’ kalmışlardır (Casanova, 2015: 176-187). Dini bütün ve milliyetçi görünüm sergileyen ve medyayı oldukça etkin kullanarak propagandasını kısa sürede etkili bir şekilde yapan Franco ise isyancı birliklerin başına geçerek savaş süresince bu birlikleri yönetmiştir. Aynı zamanda 18 Kasım 1936’da Almanya ve İtalya’nın Franco’yu resmen tanıması Franco’nun uluslararası arenada da söz sahibi ve destek gören birisi olmasını sağlamıştır (Casanova, 2015; 183).

Öte yandan mühimmat dağılımı konusunda İspanya hükümeti isyancı Franco birliklerine nazaran avantajlı konumdadır: “Kullanılabilen silahların en az yarısı, deniz birliklerinin dörtte üçü, hava kuvvetleri araçlarının beşte dördü hükümetin elindedir”

(Vilar, 2007: 60). Fas'ta görev yapan Franco ise isyan için gereken asker gücüne muktediri. "İspanyol ordusunun en iyi eğitilmiş birliklerine, 47000 kişilik Yabancı Lejyonu ve de Hitler ve Mussolini'nin gönderdikleri nakliye ve bombardıman uçakları sayesinde Yarımada'ya transfer etme olanağı bulunduğu *Regulares Indigenas*'a (Fas birlikleri) komuta ediyordu" (Casanova, 2015: 182). Eğitilmiş ve düzenli ordunun ciddi bir koz olması kendisi de asker olan ve savaş stratejilerinden anlayan Franco'nun elini çok daha güçlü hale getirmiştir. Ayrıca Franco cephesi sistemli ordu anlayışıyla hareket ettiğinden çok daha avantajlı bir konumda yer almıştır. Hızlı ve disiplinli hareket eden Franco cephesi emir komuta zinciriyle karşısındaki cumhuriyetçi cephenin (Katalanlar, Baskılar, Uluslararası Tugaylar, ...) saman alevi şeklindeki yoğun parıltısını istikrarlı ve kararlı bir şekilde söndürmüştür.

5. Film İncelemeleri

Bu araştırmanın örneğini beş film oluşturmuştur. Bunlar: *Kelebeklerin Dili* (1999), *Ay Carmela* (1990), *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* (1943), *Ülke ve Özgürlük* (1995) ve *Özgürlük* (1996) filmleridir. Bu filmler çalışmanın konusu itibarıyla İspanya İç Savaşı eksenli olduklarından ve ideolojik farklılıkların incelemeye temel olmasından dolayı örneklem grubuna dâhil edilmişlerdir. Gerek dönemin şartları gerek incelenecek olan değişkenler bu filmler çerçevesinde yorumlanıp analiz edilmeye çalışılmıştır. Analiz bulguları ise daha çok sosyolojik bir perspektifle sunulmuştur.

5.1. Kelebeklerin Dili (1999)

Film (*Kelebeklerin Dili*, 1999) 'İç Savaş' öncesi İspanya'nın durumunu, savaşın nedenlerini, fikrî çatışmaları Moncho (*Manuel Lozano*) ve öğretmeni Don Gregorio (*Fernando Fernán Gómez*) ekseninde ele almaktadır. Bir kasabada öğretmenlik yapan Don Gregorio cumhuriyetçi bir ideolojiye sahiptir. Moncho ise okul çağına yeni gelmiş bir çocuktur. Moncho'nun annesi dindar ve muhafazakâr bir ideolojiye sahipken babası ise cumhuriyetçi ve seküler ideolojiye sahip birisidir. Moncho hem bu ideolojik bakış açıları içinde büyür hem de okulda öğretmenlerin dayakla öğretim yaptığı söylentisini kendi için bir takıntı haline getirerek okula gitmek istemez. Fakat Don Gregorio, Moncho'nun sandığı bir eğitim anlayışıyla öğretmenlik yapmamaktadır.

Okulun ilk günü Moncho'yu annesi okula bırakır ve öğretmene Moncho'nun astım hastası olduğunu, yuvasından ilk defa uçan minik bir serçeye benzediğini söyler. Sınıfta öğretmen adını öğrenmek için Moncho'yu ayağa kaldırdığı sırada arkadaşları adının 'Minik Serçe' olduğu yönünde onunla dalga geçerler ve okuldan zaten korkan utangaç Moncho heyecanla altını ıslatır. Büyük bir korku ve utanmayla sınıftan çıkar ve ormanın

derinliklerinde saklanır. Köy halkı onu aramaya çıkar ve sonunda bulurlar. Don Gregorio ise ertesi gün Moncho'dan özür dilemek için evlerine gider ve küçük Moncho ile ihtiyar Don Gregorio arasındaki arkadaşlık ilişkisi de filizlenmeye başlar. Don Gregorio, Moncho'yu kazanmak istemektedir.

Moncho aradığı cesareti bulur ve okula tekrar döner. Don Gregorio onu bu sefer öğretmen masasının yanına bir sandalye çekerek oturtur. Sınıfa alışmasını sağlar ve Moncho'yu sınıfa alkışlattırır. Derse başladıklarında bir öğrenci velisi sınıfa girer. Katı, disiplin sever ve eğitimin dayakla olması gerektiğini savunan bir görüşe sahip olan bu veli, çocuğunun matematik problemi çözemesinden yakınmaktadır. Öğretmene bir çift horoz hediye eder ve çocuğunun kulağını çekerek o sayıları kafasına sokmasını ister. Kalantor biri olan bu velinin kendini beğenmiş tavırlarından pek memnun kalmayan Don Gregorio horozları çocuğa verir ve babasına geri götürmesini söyler. Çünkü Don Gregorio bu tarz bir hediyeyi kabul edemez. Buradan da anlaşılacağı gibi eğitim sisteminde köklü bir gelenekçi anlayış olan dönemin İspanya'sında dayak, rüşvet gibi yöntemlerle eğitim şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Yaşamın her alanında olduğu gibi eğitim alanındaki gelenekçi ve yenilikçi ideoloji bu alanda da çatışmaktadır.

Okulda öğrendiklerini eve döndüğünde annesi, babası ve abisiyle paylaşan Moncho annesinin dikkatini çeker ve Don Gregorio'nun iyi bir öğretmen olduğunu fakat ateist olduğunu söyler. Okulda dua edip etmediklerini sorar ve Moncho da okudukları bir şiirden isimler söyler. Bununla beraber Don Gregorio laik bir eğitim anlayışıyla öğretmenlik yapmaktadır. Daha sonra Moncho ateistlik, şeytan, melek gibi kavramları annesine sorar babasının da bir ateist olduğunu söyler. Çünkü babası Tanrı'ya küfür etmektedir. Annesi bunun bir günah olduğunu ama her iyi insan gibi babasının da cennete gideceğini ve inançlı biri olduğunu Moncho'ya söyler. Bu tarz ideolojik çatışmaların ve ayrılıkların aile içine kadar girmesi İspanya'nın savaşının ne denli görünürde olduğunu bir kanıttır. Çünkü her iki ideoloji de hayatı uçlarda yaşamakta ve biri diğerine karşı saygı sınırını koruyamamaktadır. Bu durum da ister ideolojik isterse de fiziksel anlamda çıkar farklılıklarına ve çatışmalara neden olacak kıvılcımı daha da belirginleştirmektedir.

Yine bir gün dindar kasaba halkı bir kilisenin önünde sohbet etmektedir ve Moncho da annesiyle birlikte oradadır. Cumhuriyetçilerin Barcelona'daki kiliseleri yaktığını konuşurlarken Moncho'nun annesi cumhuriyetçilerin öyle bir şey yapmayacağını savunur. Diğer yanda ise çocuğunun matematik problemi çözemesinden yakınan kalantor kişi çözümü bulduğunu söyler: "Madrid'i ateşe vermek!" Rahip ise Don Gregorio ile ayaküstü sohbet ederken Moncho'yu yanına çağırır. Ona bir dua okuyup Moncho'dan tamamlamasını ister fakat Moncho duayı tamamlayamaz ve eksik kalan yer için de rahip, Don Gregorio'yu suçlayan sözlerle itham eder. Çünkü Don

Gregorio'nun verdiği eğitim ile gelenekçi eğitim arasında farklar vardır ve bu farklardan en önemlisi de din eğitimi vermiyor oluşudur. Bu ise kasaba halkınca bilinen bir durumdur ve bunun gibi fikir ayrılıkları, ideolojik farklılıklar dönemin İspanya'sında güzellik olmaktan çok kin ve nefrete dönüşecek ayrılıklar olarak karşımıza çıkacaktır. İç savaşın temelleri bu ve benzeri ayrımlaşmalarla atılmaya başlanacaktır.

Bahar geldiği için fen bilgisi derslerini açık havada işleyen Don Gregorio bir kelebek görür ve derste anlattıklarını Moncho hatırlatır. Kelebeklerin dili saat zembereği gibi sarmal bir yapıdadır ve çiçeklerin özünü alabilmek için bu yapıya ihtiyaçları vardır. Don Gregorio da çocukların özünü ulaşmak için bir kelebek edasıyla onların dilinden konuşmaya çalışır ve eğitimini de bu doğrultuda verir.

Don Gregorio'nun emeklilik günü geldiğinde sınıfta velilerle birlikte bir toplantı düzenlenir. Çocuklara verdiği eğitimden dolayı kendisine teşekkür edilir. Söz sırası Don Gregorio'ya geldiğinde özgürlüğü vurgulayan bir üslupla gelenekçi kesimden olanları rahatsız eden bir konuşma yapar. Geçmişte çocuğunun eğitiminden memnun olmayan kalantor kişi yine oradadır ve bu sözler üzerine çocuğunu da alıp salonu terk eder. Bunun gibi olaylar halkın içindeki ayrılıkçı damarı kabartan su damlalarını oluşturmaktadır. Damlaya damlaya göl olan bu olaylar daha sonra koskoca bir savaşa dönüşecektir ve kaybeden İspanya halkı olacaktır.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte öncelikle askerler arasında çıkan bir isyan tüm ülkeye dalga dalga yayılacaktır. Sokakta oyun oynayan Moncho'yu abisi eve götürür ve evde annesi babasının cumhuriyetçi gazetelerini, posterlerini yakmaktadır. Çünkü cumhuriyetçi olduğuna dair bir kanıt hayatını tehlikeye atacaktır. Daha sonra Moncho gece pencereden dışarı bakar ve sokak aralarında tutuklamalar yapılmaktadır. Adaleti halk kendi içinde sağlamaya çalışmaktadır ve bu durum da savaşı körüklemektedir.

Son sahnede ise bir kamyonet kasabaya gelir ve tutuklu cumhuriyetçileri götürecektir. Cumhuriyetçiler teker teker halkın arasından hakaretlere uğrayıp küfürler işiterek kamyonete doğru yürümektedir. Moncho'nun babası da bir cumhuriyetçidir ve istemeye istemeye de olsa halkın söylediklerini o da söyler. Bu tutuklu cumhuriyetçilerin içinde öğretmen Don Gregorio da vardır ve içi kan ağlaya ağlaya Moncho'nun babası öğretmene de hakaret eder. O anki yüz ifadesi her şeyi anlatmaktadır aslında. Ailesi ve ideolojisi arasında bir seçim yapmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Moncho da annesinin zoruyla öğretmenine küfür ve hakaret eder. Öğretmen asıl bu durumdan sonra hayal kırıklığına uğrar. Çünkü Moncho onun en sevdiği öğrencisidir ve ondan böyle bir hareketi beklememektedir. Moncho ve diğer çocuklar ellerinde taşlarla kamyonetin arkasından koşarak kamyoneti taşlarlar. Moncho'nun ağzında ise hem hakaretler hem de öğretmenin öğrettiği doğayla ilgili bazı kelimeler vardır. Buradan da anlaşılacağı gibi

ideolojilerin bir çocuk üzerinde bıraktığı etki gözler önündedir. Çünkü diğer bütün emeklerin göz ardı edilebileceği tek nokta savaş durumudur.

Filmin genel hattı bu şekildedir. Savaş durumu bir çocuğun bakış açısından anlatılmıştır. Masum ve ideolojiden bihaber olan bedenlerin nasıl da ailelerce yönlendirildiği ve halkın kendi içindeki çatlaklarının zamanla nasıl da nefrete dönüşüp savaşa kadar gittiği görülür. Aynı zamanda telafisi olmayan kurumsal çatışmaların ve ideolojik karmaşaların da İspanya üzerindeki etkileri işlenmiştir.

5.2. Ay Carmela! (1990)

Bu filmde (*Ay Carmela*, 1990) hayatlarını gösteriler sergileyerek sürdüren gezici bir kumpanyanın serüveni işlenmektedir. Grup, Carmela (*Carmen Maura*) ve Paulino (*Andres Pajares*) adlı karı koca oyuncular ve yanlarına sonradan aldıkları dilsiz yardımcıları Gustavete (*Gabino Diego*)' ten oluşmaktadır. Üç kişilik bu gezici kumpanya cumhuriyetçi cephenin farklı bölgelerinde cumhuriyetçi tarafın askerleri için moral gösterileri sergilerken farklı şehirlerarasında da seyahat etmek zorundadırlar. Filmin geçtiği 1938 senelerinde ise iç savaşın hararetli bir dönemi olması nedeniyle yollar pek tekin sayılmamakla birlikte Montejo'dan Valencia'ya gitmek için yola çıkan kahramanlarımız yolda Franco'nun askerleri ile karşılaşır. Cumhuriyetçi taraftan geldikleri anlaşılınca tutuklanırlar ve bu sefer de diğer cephe için gösteri sergilemek zorunda kalırlar. Filmin genel seyri bu çerçevede ilerlemektedir.

Gerek sosyal gerek ekonomik anlamda tam bir kaos durumunda bulunan dönemin İspanya'sı, zor şartlar altında ideolojileri ve ülküleri için ölümüne mücadele eden iki ana grubun çatışmasına ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle filmin başladığı sahnelerde cumhuriyetçi cephede yıkık dökük bir şehir tasviri, terkedilmiş evler, üç beş eşya kurtarmaya çalışan çaresiz şehir sakinleri, önceden çocukların oyun alanı olan köşe başında, bir elinde silah tutan bir elinde kaşıkla yemek yiyen askerler ve tabii ki fonda "Ay! Carmela" şarkısı.

Grup, gösterileri bittiğinde kamyonetlerinde bir avuç ekme ve on bir ince dilimden oluşan yiyecekleri ile karınlarını doyurmaya çalışırken oradan ayrılmaları gerektiğini düşünürler. Zaten ayrılmazlarsa ya açlıktan ya da soğuktan öleceklerini söyler dururlar. İlerleyen sahnelerde Valencia'ya yola koyulan ekip Franco yanlısı bir asker grubuyla karşılaşır ve esir alınır. Kamyonetlerinde çıkan eşyalar arasında ise cumhuriyetçi cepheyi temsil eden bir bayrak vardır.

Tutuklanarak rütbeli bir askerin karşısına getirilen ekibimiz bayrağın hesabını verirken onu oyunda kullandıklarını ve ödünç aldıklarını söylerler. Aynı zamanda işler kötüye gidecekken Carmela Paulino'ya rahip okulunda okuduğunu söylemesini ister çünkü

Franco cephesinin bir özelliği de dindar insanların bu cephede yer almasıdır. Bir başka deyişle bu cephenin dindarlık söylemi ile yola çıkmasıdır. Paulino Carmela'nın söylediğini rütbeli askere söyler ve aynı zamanda “Yaşasın Franco!” deyip selam verir. Gustavete de boynunda meramını anlatmak için asılı duran tablasına “Yaşasın İspanya!” yazarak askere gösterir. Bu sahnede de aslında savaş psikolojisinin nasıl da kırılğan ve aynı zamanda bir o kadar da sert bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Çünkü karşı görüşteki insanların yanındayken -hele ki karşı görüşteki askerlerin yanındayken- uğruna açlık, susuzluk gibi kötü şartlara katlanılan ideoloji birden örtbas edilmeye mahkûm kalabilir. Görüşlerini açıkça ifade etseler canlarından olacakken bir bakıma canlarını kurtarmak için hayati bir oyuna girerler. Çünkü savaş durumu bunu gerektirmektedir.

Askerin yanından bir okulun bahçesinde diğer esirlerin yanına götürülen ekip buradaki insanlarla iletişim kurar. Burada İspanyolların yanı sıra savaşa başka ülkelerden gelen “*Uluslararası Tugay*”ın askerleri de vardır. Kendi ideolojileri için adını bile tam söyleyemedikleri bir ülkede adını bilmedikleri ve tanımadıkları insanlar için savaşırken esir düşmüşlerdir. Gece yatakhane Carmela ile konuşan bir Polonyalı, ülkesinin yerini haritada ona gösterir. Harita bir fiziki haritadır. Yani siyasi sınırlar olmadan Avrupa’yı gösteren, belki de bir bakıma sınırların bizi birbirimizden uzaklaştırdığını simgeleyen etkileyici bir metaforudur. Daha sonra yatakhaneye baskın yapan bir grup asker birkaç esiri yanlarına alırlar ve onları dışarı çıkarıp bir duvarın önünde kurşuna dizerler. Korku ve endişenin hat safhada olduğu savaş dönemindeki en yaygın uygulamalardan birisi de budur. Hangi taraftan olursa olsun bir insan başka bir insan tarafından kurşuna dizilebilir.

İlerleyen sahnelerde grubun getirildikleri yer Goya Tiyatrosu’dur ve İtalyan bir tiyatro eğitmeni olan asker, ekibin yeni görevini söyler: Franco yanlıları için bir gösteri sergilemek. Gösterinin senaryosu bellidir ve başlarına bela açan cumhuriyetçi cephenin bayrağı da son sahnede görev alacaktır. Kostümlerin olmadığını söyleyen ekibe karşı asker şunları söyler: “İnan, itaat et, savaş!”. Bu slogan o günün faşist İtalya’sında olduğu gibi ‘Yeni İspanya’da da uygulanır duruma gelecektir. Gustavete bu sırada yine tabelasına bir şeyler yazar ve askere gösterir: “Yaşasın Mussolini”. Asker, selamını verip oradan uzaklaşır.

Gösteri günü geldiğinde sahnede üç bayrak yer alır: İspanya, Almanya ve İtalya. Bu üç ülke İç Savaş sırasında Franco yanlısı tavırlarıyla ve destekleriyle bilinirler ve aynı zamanda Franco’nun getirmek istediği faşizmle yönetilmektedirler. Sorumlu asker bayrakları Paulino’ya takdim ederken savaşın iki cephesini de bir bakıma analiz eder: “Komünizme, Yahudiliğe ve Masonluğa karşı Hristiyan Batı.”

Zaman gelir ve her ne kadar istemeye istemeye de olsa gösteriyi sergilemeye başlarlar. İşler ters gitmeye başladığında Paulino sahnedeyken elindeki kâğıtları yere düşürür ve Carmela sahneye gelir. Gayet sinirli olan Carmela aynı zamanda gösteriyi yapmaya da istekli değildir. Sözü devraldığında başlarına gelen olaylardan nükteli bir şekilde bahseder ve her sözünden sonra Paulino durumu toparlayıcı bir şeyler söyler. Örneğin Polonyalı esirlere ithafen “Polonyalı bile olsanız bir anne, annedir.” der ve Paulino yine araya girerek “Hepimizin annesi var, Tanrı onları korusun!” diyerek durumu toparlamaya çalışır. Sıra sahneleyecekleri piyese gelir ve piyesin ismi ise şudur: Üç İnsan, Üç Kültür, Tek Bir Zafer. Bu isimden de anlaşılacağı gibi Almanya, İtalya ve İspanya üçgenindeki birlik algısı ve bu üç ülkenin ortak bir ilkeye hizmet ettiği aşîkârdır. Zafer, bu üç ülkenin mücadelesi ile kazanılacaktır ve ortak kazanç olarak nitelenecektir.

Gösterinin devamında yine şiir ve şarkılar söylenir. İtalyan askerler de bir şarkı söylerler ve sıra son oyuna gelir: Cumhuriyet Doktora Gider. Oyun Polonyalı esirlerle dalga geçmek ve onları aşîğilamak için hazırlanmıştır. Bu da aynı zamanda onların ideolojileri ve dolayısıyla cumhuriyetçi cephenin ideolojisi ile dalga geçmek anlamına gelecektir. Oyunun sonunda Carmela bayrağı üzerinden çıkartıp çıplak kalacaktır. Bir bakıma cumhuriyet ideolojisinden kurtulan İspanya anadan üryan, saf ve katıksız bir anlayışla Hitler Almanya’sında olduğu gibi homojen millet olarak karşımıza çıkacaktır.

Oyun başlar ve Paulino doktor, Carmela İspanya Cumhuriyeti ve Gustavete de Komünist Rusya rolündedir. Gustavete üzerinde komünizmi yansıtan orak ve çekiç sembollü kırmızı bir kıyafet giymiştir. Carmela’nın üzerinde ise cumhuriyetçi cepheye sergiledikleri oyunda kullandıkları ve başlarına bela açan cumhuriyetçi bayrak vardır. Doktor rolündeki Paulino bayrak üzerindeki kırmızı, mor ve sarı renklerle dalga geçerken Carmela artık daha fazla dayanamaz ve işler karışır. Polonyalı askerler de Ay Carmela’yı söylemeye başlayınca işler iyice çığırından çıkar. Franco’nun askerleri Polonyalı esirleri darp ederken sahnede de Carmela bağıra çağıra yapılan haksızlıklardan bahseder. Bu durum bir bakıma cumhuriyetçi cephenin manifestosudur. Carmela bağırma devam ederken bir asker silahını çeker ve Carmela’ya ateş eder. Başından vurulan Carmela üzerindeki cumhuriyet bayrağıyla sahnede yere yığılır. Bu sahne bir bakıma yenilen cumhuriyetin temsilidir.

Genel anlamda cumhuriyetçi ideolojinin özelliklerinin yansıtan kahramanlar savaş sırasında her iki cephenin de durumunu bize yansıtmıştır. Filmin kurgusu gereği hem cumhuriyetçi hem de Francocu tarafın özelliklerini görebileceğimiz bu filmde asıl amaç savaşın dramatik yanını ortaya koymaktır.

5.3. Çanlar Kimin İçin Çalıyor (1943)

İspanya’da iç savaş sürmektedir ve ortam başrol oyuncularımızdan Roberto (*Gary Cooper*) gibi idealistlerce uygun bir ortamdır. İspanyol olmayan Roberto bir üniversitede öğretim görevlisidir ve İspanyolca öğretmektedir. O, idealleri uğruna İç Savaş sırasında cumhuriyetçi cephe lehine savaşan yabancılardan sadece bir tanesidir. Ernest Hemingway, André Malraux gibi idealleri uğruna bu ülkeye savaşmaya gelen yabancı kişiler ve savaş esnasında da ‘*Uluslararası Tugaylar*’ olarak adlandırılan gruplar faşizme karşı birlik ve beraberlik ruhunu İspanya topraklarında yaşatmaya çalışan insanlardır. Filmin (*Çanlar Kimin İçin Çalıyor*, 1943) diğer başrol oyuncusu ise bir yağmadan kurtulan belediye başkanının kızı Maria (*Ingrid Bergman*)’dır. Film sürecinde Roberto ve Maria’nın arasında beliren aşk işlenmiştir. Olay örgüsünü ise Roberto’ya cumhuriyetçi cephe tarafından verilen önemli bir köprünün dinamitle patlatılması görevi sürecinde başlarına gelenler oluşturmuştur.

Film bir çan sesiyle başlamaktadır. Bu imge hem aynı addan uyarlanan hem de filmin adı olan “*Çanlar Kimin İçin Çalıyor*” adına güzel bir göndermedir. Ernest Hemingway’in eserine önsöz niteliğinde eklenen John Donne’nun sözleri ise durumu şöyle özetlemektedir:

“İnsan ada değildir, bir bütün de değildir tek başına, anakaranın bir parçası, okyanusun bir damlasıdır; bir kum tanesini bile alıp götürse deniz, küçülür Avrupa, sanki kaybolan bir burunmuş, dostlarının ya da senin bir yurdunmuş gibi; bir insanın ölümüyle eksilirim ben, çünkü bir parçasıyım insanlığın; işte bu yüzden hiç sorma çanların kimin için çaldığını, çanlar senin için çalıyor.” (Hemingway, 2000: 5).

Filmin ilk sahneleri Roberto’nun bir arkadaşı ile tren raylarına döşedikleri patlayıcının treni havaya uçurması ile başlamaktadır. Suikastı gerçekleştirdikten sonra bir eğlence yerine giden Roberto daha sonra rütbeli bir askerle yeni görevini konuşmaktadır: bir köprü patlatma görevi. Bu köprü stratejik bir noktadadır çünkü Franco yanlıları o bölgedeki tüm ikmalleri bu köprü üzerinden yapmak zorundadır.

Roberto’ya eşlik edip yol gösterecek kişi ise Anselmo adında yerli bir ihtiyardır. Anselmo bölgenin yerlisi olduğu için hem dağları hem de dağlardaki çete bağlantılarını iyi bilmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus ise cumhuriyetçiler arasındaki iletişim ve bürokrasi anlamındaki kopukluktur. Çünkü cumhuriyetçi cepheye örgütlü bir askeri yapı yok denecek kadar azdır ve bu durum da savaşın kaybedilmesine yol açan en önemli faktörlerdendir.

Anselmo, köprünün olduğu yere Roberto'yu getirir ve incelemeye başlarlar. Nöbetçileri, vadiyi, köprüyü izlerler. Anselmo dürbünle nöbetçileri kontrol ederken bir gencin kendi köylerinden olduğunu görür ve köprünün önemini düşündüğünde onu öldürmek zorunda olduğunu söyler. Her ne kadar vicdani ve insani bir yanı olsa da bu durum savaş durumunda göz ardı edilmeye mecburdur. Çünkü aynı köyün iki farklı insanı iki ayrı cephede ve birbirlerine düşmandır. Anselmo bir iç çeker ve olur da ölmezse savaştan sonra kimseye en ufak bir zarar vermeyeceğini söyler. Çünkü o an savaş vardır ve o karşısındakini öldürmezse karşısındaki onu öldürecektir.

Keşif yaptıktan sonra dağlara doğru yola koyulurlar çünkü dinamitleri güvenli bir yere götürmeleri gerekmektedir. Anselmo'nun bağlantısı ile Pablo adında bir eşkiyayla karşılaşırlar. Pablo oradaki dağ bölgesinde sözü geçen kişidir. Roberto yazılı ve mühürlü bir kâğıdı çıkarıp Pablo'ya gösterir ama Pablo'nun cevabı şu olur: "Dağlarda kararları ben veririm, başkası değil!" Bu cümleden de anlaşılacağı gibi cumhuriyetçiler arasındaki hiyerarşi ve düzen hiçbir zaman tam işlememiştir. Bu örgütsüz durum askeri düzeni çok daha sıkı olan Franco cephesinin işine yaramıştır.

Pablo onları kamplarına götürür. Burada cumhuriyetçi olan ve toplumun neredeyse her kesiminden insan vardır. Aynı zamanda kötü muamelelere de maruz kalan ve Pablo cephesinin kurtardığı Maria da bu kamptadır. Roberto ve Maria ilk görüşte birbirlerinden etkilenirler.

Aynı zamanda Pablo hâkimiyetine ortak olabileceğini düşündüğü için Roberto'ya da baştan beri zıt gider. Çünkü Roberto gözü kara bir savaşçıdır. Fakat bu durum her seferinde Pablo'nun aleyhinde sonuçlanır ve kamptaki herkes Pablo'nun karşısında yer almaya başlar. Hatta onu öldürüp kurtulmaları gerektiğine bile karar verirler ama dağlardan güvenli yerlere gidilecek yolları sadece o bildiği için Roberto bu kararı uygulamaz. Buradan da anlaşılacağı gibi cumhuriyetçi cephede nerede olursa olsun sürekli bir iç çatışma ve kararları sorgulama vardır. Bu durum gerek verilen kararları uygulamaya koymada gerekse de bir karar almada ciddi zaman kaybına neden olmaktadır. Bu nedenle köprüyü havaya uçurma kararının iptali için Roberto'nun gönderdiği bir habercinin askeri üstlere ulaşması çok zaman almıştır. Her güvenlik noktasında bir sorgulama ve itirazla karşılaşan haberci Roberto'nun gönderdiği istihbaratı zamanında ilgili mercilere iletememiştir.

Roberto ve Pablo arasındaki çatışma köprü patlatma olayı için de devam etmiştir. Çünkü Pablo böyle bir eylem gerçekleşirse yaşadıkları yere askeri saldırının olacağını ve bunun da kendileri için istenmeyen bir sonuç doğuracağını söyler. Başka yerlerde bomba patlatmak kolaydır ama evinde bomba patlatırsan ve gidecek yerin yoksa bu durum kötüdür. Buradan da anlaşılacağı gibi cumhuriyetçi cephede iç hesaplaşmalar tüm savaş boyunca devam etmiştir. Bu durum daha önce de değindiğimiz gibi zaman ve

güç kaybına yol açmıştır. Ayrıca kampa haber getiren gezici bir savaşçı da şehirden duyduğu kulaktan dolma haberler ve söylentilerle oradakileri bilgilendirmektedir. Bu sahne de savaş sürecinde cumhuriyetçi cephenin bir eksik noktasını daha gözler önüne sermektedir: istihbarat ve iletişim eksikliği.

Genel olarak cumhuriyetçi tarafı anlatan film, cumhuriyetçi cephenin eksiklerini gözler önüne sermektedir. Gerek iletişim gerek hiyerarşi gerekse de istihbarat anlamında birçok sistematik eksik bulunan bu cephede zafer de bu faktörlerin eksikliği kadar uzaklaşmıştır.

5.4. Ülke ve Özgürlük (1995)

Film (*Ülke ve Özgürlük*, 1995) tam da İç Savaş yıllarında geçmektedir. Dünya genelinde gelişen faşizme karşı bir cephe oluşturmak idealinde olan karşıt ideolojideki insanlar için İspanya tam da idealler uğruna sıcak çatışmaya girilecek bir yerdir. Çünkü hem 2. Dünya Savaşı'nın provası olan hem de faşist-antifaşist cephenin çarpışma anı olan İspanya İç Savaşı sadece İspanya halkını değil tüm dünya halklarını da ilgilendirmektedir. İşsiz ve genç bir İngiliz komünist olan David Carr (*Ian Hart*) idealleri uğruna İspanya'ya gitmeye karar verir ve aslında antifaşist cephenin asıl düşmanının kendi iç çatışmaları olduğunu yaşayarak öğrenir.

Ana kahraman David, İngiltere'de katıldığı bir toplantıda İspanya'daki savaş durumunu anlatan konuşmacıdan çok etkilenir. Yansıdaki İspanya'nın durumu David için bir kırılma noktasıdır çünkü işsizlik canına tak etmiştir ve geride bırakacağı çocukları yoktur. İdealleri, sahip olduklarından ağır basan David hayatındaki kadını İngiltere'de bırakarak İspanya'da cumhuriyetçi cephe adına savaşmaya karar verir. Çünkü faşizm başı küçükken ezilmesi gereken bir yilandır ona göre. Burada cumhuriyetçi ideolojinin yansımalarını ve savaşta cumhuriyetçi cephede rol oynayan "*Uluslararası Tugaylar*" ruhunu görebiliriz. Çünkü bu grup kendi ülkeleri için değil faşizme karşı başka bir ülkede savaşan gönüllülerdir.

Kendi imkânlarıyla çok zor şartlarda İspanya'ya gelen David bindiği bir trende kendi gibi gönüllü savaşçılarla tanışır. Konuştuğu bir Fransız ona POUM (Birleşik Marksist İşçi Partisi)'un belgesini gösterir ve David de İngiltere'de üyesi olduğu CPGB (Büyük Britanya Komünist Partisi) kartını gösterir. Bu sahneden de anlaşılacağı gibi Franco cephesine karşı savaşmaya gelen yabancılar anarşist, sosyalist, komünist anlayışlarla bir araya gelmiş bir topluluktur. Onların asıl amacı antifaşist cephe olarak faşizme geçit vermemektir. Çünkü faşizmin dünyanın her neresinde olursa olsun kazanacağı bir zafer dünyanın diğer bölgelerindeki faşistlerin de kendilerine güvenlerinin gelmesini sağlayacaktır. Bu yüzden amaç faşizmin yaşken eğilmesidir.

David toplanma alanına geldiğinde bir grup yürüyüş yapmaktadır. Bu grup kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Hatta David'in silah arkadaşı olacak olan kadın bir savaşçı bu yürüyüşe karşı çıkar ve gruptan ayrılır. Artık silah kuşanıp savaşmak istediğini söyler. Komutan ise peşinden giderek onu ikna edecek bir konuşma yapar. Bu sahneden de aylayacağımız gibi cumhuriyetçi cephenin asker gücünü kadın-erkek birliği oluşturmaktadır. Aynı zamanda otoriteye başkaldırı bu grubun ideolojisi gereği en belirgin özelliklerinden biridir. Çünkü bu cepheyi oluşturanlar profesyonel asker değillerdir ve emir komuta zinciri sadece küçük bir bölüm için geçerlidir. Bu şartlarda otorite ve disiplin eksikliği ise cumhuriyetçi cephenin başına bela olan dağınık bir gücün varlığına neden olmakta ve savaşın kazanılması yolunda önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır.

Cepheye gittiklerinde manzara tuhaftır. Çünkü ortak dili İngilizce olan birçok farklı ülkeden gelmiş amatör askerler bir aradadır. İngiliz, İskoç, İtalyan, İspanyol, Alman gibi farklı milli değerlere sahip kişiler faşizme karşı birleşmişlerdir. Yanlarında getirdikleri silahlar ise çağa uygun ve etkili silahlar değildir. Bu durumu askerlerden biri: "Bir sopa bundan daha çok iş görür!" cümlesiyle özetlemektedir. Çünkü askeri anlamda özellikle Almanya ile İtalya'dan hava yardımı alan ve profesyonel bir orduya sahip olan Franco cephesinin aksine cumhuriyetçi cephede düzensiz birliklere ek olarak eski silahlar ve yeterli miktarda olmayan mühimmatlar bulunmaktadır. Savaşın seyrine etki eden en önemli faktörlerden birisi de budur çünkü ilerleyen zamanda mühimmata sahip olmak için ayrılıklar cumhuriyetçi cephenin canını epey yakacaktır.

Aynı zamanda bölgede anarşistler, sosyalistler ve komünistlerce faşist cepheye karşı direnme hattı oluşturulmuştur. Teorik anlamda farklı olsalar da ülkü anlamında aynı cephede yer alan bu grupların tek hedefi faşizmi ortadan kaldırmaktır. Kararlar ise ortak bir şekilde alınıp profesyonel bir askeri komuta işlememektedir. Selam verip almak gibi askeri ritüeller de uygulanmamaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi disiplin, askeri değil sivilidir. Aynı zamanda aldıkları mektuplar sonucunda cepheden ayrılan ve ülkesine dönmek istediğini söyleyen bir asker de disiplinin bu cephede ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir.

Ele geçirdikleri bir köyde ansızın bir ateş açılır. Ateş eden kişi köyün rahibidir ve ateşi kiliseden etmektedir. Bu sahne de bize savaşın tarafları hakkında bilgi vermektedir çünkü dindar insanları temsil ettiklerini savunan Franco cephesinin destekçilerinden biri de kiliselerdir. Cumhuriyetçi cephenin dinsizlikle nitelendiği savaş döneminde kilise Franco'ya ciddi yardımlarda bulunmuştur. Aynı zamanda esir alınan rahibin kendisine günah çıkarmak için gelen birinden duydukları ile köyden cumhuriyetçi beş genci Franco cephesine ihbar ettiği de ortaya çıkar. Bu beş genç ise tahmin edildiği üzere ölü bulunur. Rahibin sonu ise bu gençlerden farklı olmaz.

Cumhuriyetçi milisler köye girerken verdikleri kayıpları defnedip genişçe bir evde toplanırlar. Filmin en önemli sahnesi burada geçecektir çünkü cumhuriyetçi cephenin iç yüzünü anlatan ve ayrılıkların ortaya çıkışını gözler önüne seren nokta uzun uzadıya işlenir. Köyün toprakları, ekim alanları, evler, üretim araçları, üretim araçlarının sahipliği, işçilik ve diğer ihtiyaçlar konusunda yer yer teorik anlaşmazlıklar yer yer de ciddi fikirsel farklılıklar yaşarlar.

Toplantı sırayla söz alıp konuşanlarla başlarken yer yer sözler kesilir ve tartışmalar çıkar. Önemli bir tespit ise yaşlı bir köylüden gelir: “Devrim hamile bir inek gibi, eğer yardım etmezsek inek ve buzağı ölüp gidecek ve çocuklar aç kalacak!” Bu yaşlı köylüye göre ve diğer birçok kişiye göre bütün mülk köylüye dağıtılıp kolektifleştirilmeli ve devrim için tek vücut bir şekilde üretim yapılmalıdır. Çünkü yiyecek eksikliği cephedeki askerler için ciddi bir sorundur. Toplantı bir oylama yapılarak sona erer ve sonuç oy çokluğuyla kabul edilen toprağın kolektifleştirilmesidir. Yine aynı şekilde komünistlerin önderliğinde kurulan Halk Cephesi oluşumuna katılmak için milisler de kendi arasında oylama yaparlar ve bu oylamanın sonucunda katılmamaya karar verirler. Çünkü Halk Cephesi’ne katılmaları halinde Rusya’dan silah yardımı alacaklardır ama bir yandan da Stalin’e güvenmemektedirler. Stalin’in uygulamalarını bölgesel bulurlar ve Batı’yla anlaşmalar yapmak istediğini söylerler. Bunun sonucunda milis olarak savaşa devam ederler ve ellerindeki imkânlar kısıtlı bir şekilde kalır.

Devam eden sahnelerde Barcelona sokaklarında karşı karşıya kurulan iki cephe birbirine ateş etmektedir. Bu durum cumhuriyetçi askerlerin iç çatışmalarını yansıtması açısından önemlidir. Aynı zamanda çatışmanın ortasında kalan bir köylü kadın ise elindeki yiyecek sepetini eve götürmektedir. Bu köylü kadın gerçekten de yoksul, topraksız, fakir İspanyol köylüsünü simgeler niteliktedir. Aynı zamanda iki gruba sitem eder ve şunları söyler: “Faşistleri öldürüyor olmalıydınız, birbirinizi değil!” Gerçekten de durum vahimdir ve David de Franco’cuların onlara güldüğünü mırıldanır. Cumhuriyet bloğu direnişin başkenti Barcelona’da birbirine düşmüştür.

Yıllar sonra David’in cenazesinde torununun okuduğu William Morris şiiri ise şöyledir: Katıl bu yegâne savaşa, kimsenin yenilemeyeceği / Ölümü ve solmayı tadanların yine de bir gün galip geleceği.

5.5. Özgürlük (1997)

Film (*Özgürlük*, 1997) ‘İç Savaş’ın ilk zamanlarında geçmektedir. Özellikle savaşın kıvılcımlarının aleve dönüştüğü 1936 yazı temmuz ayında ilk çatışmalar yaşanmaktadır. Ülke ayrışmaya başlamıştır ve taraflar bellidir: Franco yanlıları ve Franco karşıtları. Başrol oyuncumuz Maria (*Ariadna Gil*) bir rahibedir. Rahip ve rahibeler dini figürler

olduğundan ve Franco yanlısı bir tavır sergilediklerinden cumhuriyetçi cephenin hedefi durumundadırlar. Zaten film de anarşist milislerin bir haç heykelini yüksek bir yerden atmaları ile başlamaktadır. İlerleyen süreçte ise anarşistlerle birlikte hareket etmek zorunda kalan Maria ve cumhuriyetçi cephenin iç hesaplaşmaları ise filmin ana eksenini oluşturmaktadır.

*FAI*³ve *CNT*⁴ cumhuriyetçi cepheye tarafını almış örgütlerdir. Maria'nın yaşadığı manastır anarşist milislerce basılır ve orayı boşaltmaları söylenir. Manastır yakılacaktır. Maria ve diğer rahibeler ise korkmuş bir halde kaosun hüküm sürdüğü sokaklarda oradan oraya koşuşturılmaktadırlar. Bir sokakta anarşist milislerle karşılaşan rahibeler kaçamayacaklarını anlarlar ve onların önünde diz çökerler. Maria ise bir duvarın arkasından onları dinlemektedir. Milisler rahibelere: “Hadi ayağa kalkın, biz İsa değiliz. Devrim bütün kadınları korur. Katedralin yanışını seyredin ayaklarınızın üzerinde rahibe yoldaşlar!”.

Maria'nın eve dönebilmesi için Zaragoza'ya gitmesi gerekir ama bu halde sokakta bile dolaşmak çok tehlikelidir. Maria panik yapar ve bir apartmana sığınır. Kapısında İsa figürü olan bir kapıyı çalar ve kapı açılır. Bu ev bir randevu evidir. Maria içeri kabul edilir. Daha sonra kapı çalar ve gelenlerin erkek olduğunu zannederler. Fakat içeri üç kadın milis girer. Buradan da anlaşılacağı gibi devrim yapmak isteyenler cinsiyet ayrımı gözetmeksizin bir cephe oluşturmuşlardır. Bu durum cumhuriyetçi cephenin milis güçlerinde görülen temel bir özelliktir. Cepheye sıcak çatışmalara kadınlar da katılmıştır.

Milisler içeri girer ve içlerinden birisi devrim üzerine hararetle bir konuşma yapar. Kadınlar terimlerle dolu bu siyasi dilden pek anlamaz ve birbirlerine bakarlar. Bu durumu fark eden diğer milis hayatları boyunca bu kötü koşullarda bir kap yemek için erkekleri hoşnut etmek zorunda olmadıklarını ve devrimci mücadeleye katılmaları gerektiğini söyler. Daha sonra milisler köşede sessizce oturan Maria'yı sorarlar ve onun kendilerinden olmadığını söyleyen evdekiler onun bir rahibe olduğunu da ele verirler. Rahibe onlara kendini takdim eder ve Tanrı'ya hizmet eden bir rahibe olduğunu söyler. Milis kadınlar ise kimseye hizmet etmek zorunda olmadığını, artık özgür olduğunu söylerler ve anarşist ideolojinin cümlesini kurarlar: “Tanrı yok, ülke yok, hükümdar yok!”. Bu cümleden de anlaşılacağı gibi anarşist ideolojide olan cumhuriyetçiler aslında cumhuriyetçi bir devrimden ziyade anarşist bir devrim fikrindedirler. Savaş sırasındaki ayrılıkların ana noktasını oluşturan cumhuriyetçi cephenin bu iç çatışmaları Franco cephesinin işini kolaylaştıran en önemli etken olmuştur. Çünkü kendi ideolojilerini

³ Federacion Anarquista Iberica (İberya Anarşist Federasyonu)

⁴ Confederacion Nacional de Trabajo (Ulusal İşçi Konferderasyonu)

gerçekleştirmek isteyen birçok grubu barındıran cumhuriyetçi cephe bir bakıma Franco cephesinin değil kendi ideolojik çatışmalarının kurbanı olmuştur.

Maria burada Pilar (*Ana Belen*) adında bir kadın milisle tanışır. Pilar cesur bir kadındır ve anarşist cephede savaşmaktadır. Bir meydandan Maria ile berber geçmektedirler. Alandaki alev topunda ise dini figürler yakılmaktadır. Bir yandan da anarşist cephenin söz sahibi Bonaventura Durruti zaferi kutlayan bir konuşma yapmaktadır.

Savaş cephelerine gitmek için bir mekânda kâğıt işleri halledilmektedir. Buradaki görevli profesyonel biri değildir ve elinde patatese işlenmiş FAİ ve CNT yazıları bulunmaktadır. Patates baskısı yaparak bunu mühür olarak kullanan bu cephe genel anlamıyla disiplinden ve bürokrasiden uzak olduğu için bu tarz evrak işleri bile rastgele bir düzen içerisinde ve şartlara göre araç-gereçlerle yapılmaktadır.

Pilar ve beraberindeki kadınlar belge mücadelelerinden kararlı bir şekilde sıyrılırlar. Erkeklerin, silahsız mücadele etmeleri ve cephe gerisindeki açıcılık, temizlik gibi işleri yapmaları gerektiği yönündeki tavsiyelerinden zor da olsa kurtulup cepheye ulaşırlar. Cephedeki görüntü de şehirdekinden farksızdır. Kum torbalarından barikat yapan askerlerden biri yorulduğunu söyleyip günlük işini yaptığını savunur ve dinlenmeye gider. İş disiplini ve ast-üst ilişkilerinin olmadığı bu cephede her ne kadar ideoloji ürünü bir tutum olsa da bu durum milis güçlerinin işini zorlaştırıp kaos durumunda kalmalarına neden olmaktadır. Aynı zamanda milis kadınlardan birisi bir balkabağı bulur ve bunu birbirlerine atmaya başlarlar. Barikat örmekle meşgul olan diğer milisler de bu oyuna katılır ve birden üzerlerine Franco cephesinden ateş açılır. En ufak bir hatanın sonucunun bile ölüm olabileceği bir yerde bu tarz faaliyetler cumhuriyetçi cephenin -özellikle de anarşist cephenin- dağınık görüntüsüne değinilen noktalardır.

İlerleyen sahnelerde Franco birlikleri milislerce bozguna uğratılır ve kadın erkek Zaragoza'ya doğru hareket devam etmektedir. San Ramon şehri anarşistlerin kontrolüne geçmiştir ve işgale devam eden milis gücü yoluna devam etmektedir. Şehirde sağ kalan birkaç Francocu subay ve asker direnişe devam etmektedir. Bu direniş ise milislerin elleriyle yaptığı zırhlı bir araçla aşılır. Buradan da anlaşılacağı gibi profesyonel askeri bir savaş yürüten Franco cephesi ve amatör bir savaş yürüten cumhuriyetçi cephe ayrımı her fırsatta ortaya çıkmaktadır. Fabrika çıkışlı silah, mühimmat ve araç kullanan Franco cephesine karşılık cumhuriyetçi cephe toplama mühimmatlar, eski silahlar ve el becerisi birkaç araç ile yollarına devam etmektedir.

Cephede düzensiz bir şekilde savaşa devam eden anarşist milisler beklenmedik bir şekilde bozguna uğrayacaklardır. Franco cephesinin düzenli birlikleri milislerin kontrolündeki kasabayı işgal ederler ve milislerin birçoğunu öldürürler. Bir ambarda saklanan Maria'ya ise tecavüz ederler ve bir süre sonra bir komutanın duruma müdahale etmesiyle kurtulur. Franco birlikleri milislerin işgal ettiği San Ramon şehrini tekrardan

ele geçirirler ve bir imge olarak ele alabileceğimiz haç figürünü tekrar şehir meydanına dikerler. Esir olarak bir bölgede tutulan Maria ise esirler arasında boynundan ağır yaralı olan Pilar'ı görür ve ona sarılırken film sona erer.

Sonuç ve Değerlendirme

Baudrillard'ın da dediği gibi (2016: 169); "... oradan oraya aktarılan modellerde, şu anda burada, yanı başımızda çevremizi saran simülasyon adlı kanıtlanmasız imkânsız hakikatin içinde..." yaşıyoruz. Özellikle sinema alanı, olanı olduğundan daha fazla göstermek ya da olmayan bir şeyi olmuş gibi göstermek gibi bir sihre sahip. Her ne kadar Benjamin'in (2017: 50-86) 'aura' kaybı eleştirisine maruz kalsa da sanatsal ürünlerin işlenen konunun hipergerçek bir tezahür ile o günkü gibi yaşanmasına da müsaade eden yapısı, özelde sinemanın tarih okumalarında ciddi şekilde kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Oliver Stone'dan aktaran Makal (2010: 15), filmlerin tarihsel süreçleri anlamak ve anlatmak için kullanılacak etkisinden bahsetmektedir: "Tarihi film yapmak, zaman makinesine binip, geçmişte yaşamış insanların neler hissettiğini anlamaya çalışmak gibi bir şey." Bu hipergerçek etki, özellikle insani duyguların tekrar yaşanabilmesi ya da aksettirilmesine olanak sağladığı için ilgiye değerdir. Aynı zamanda tarihsel olayların sinema yoluyla günümüze aktarılması, yapılacak çalışmalar için de bize uygun ve yararlı bir veri ortamı sunmaktadır.

Çalışma bağlamında genel anlamıyla "İspanya İç Savaşı" hakkında bilgi verilmiş ve bu bilgiler de seçilen *Kelebeklerin Dili* (1999), *Ay Carmela* (1990), *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* (1943), *Ülke ve Özgürlük* (1995) ve *Özgürlük* (1996) adlı filmlerin analizi ile pekiştirilmiştir. Savaş durumu, savaşa neden olan gelişmeler, tarihsel süreçteki çatışmalar, periferik milliyetçi anlayışlar ve özellikle cumhuriyetçi cephe hat safhada olan ideolojik ayrılıklar ile eş zamanlı olarak incelenmiştir.

Genel olarak savaşın yıkımları ve savaşın sonucuna etki eden faktörlerin incelendiği çalışmada özellikle cumhuriyetçi cephenin savaşı kaybetmesine neden olan ideolojik çatışmalar derinlemesine incelenmiştir. Ayrıca seçilen değişkenler (etnik farklılıklardan doğan milliyetçi ayrılıklar, ideolojik farklılıklar, toprak aristokrasisinin doğurduğu sonuçlar, dini ayrımlaşma, seküler-dindar çatışması vb.) bağlamında bu değişkenlerin savaşı nasıl şekillendirdiği de yorumlanmıştır. İdeolojiler arasında sıkışıp kalan insanların hikayeleri, ideolojileri uğruna dış ülkelere İspanya'ya gelen gönüllüler, aynı kasabada birbirine düşman olan komşular gibi pek çok dramatik savaş sonucu da kayda değer çıkarımlardır. Yine aynı şekilde disiplinsiz, bürokrasiden yoksun ve heterojenik bir ideolojik yapılanmanın oluşturduğu cumhuriyetçi cephenin savaşı kaybetme nedenleri filmlerde geçen sahnelerden analizlerle ortaya konulmuştur.

Gündelik hayattaki ideolojik, dini, siyasi figürler ile imgesel anlamlar kurularak sinema alanının etkin anlatım gücünden yararlanılmıştır.

Ayrıca dikkate değer noktalardan biri de filmlerin biri hariç (*Çanlar Kimin İçin Çalıyor*, 1943) diğer dördünün 1990 ve 1999 yılları arasında yapılmış olmasıdır. Bunu etkileyen en önemli faktör kuşkusuz Franco'nun 1939-1975 yılları arasındaki baskıcı ve sansürcü yönetimidir. Bununla birlikte savaşın ardından geçen elli yılı aşkın süredeki değişimler ve gözlem ortamının yarattığı durulma avantajı, filmlerin hem yazılıp çizilen tarihsel çalışmalar hem de sosyal gerçekliğin tekabül ettiği sosyolojik ortamın incelenmesi ile daha etkili bir şekilde sunulmasına fırsat vermiştir. Bu durum her ne kadar çekilen filmlerin bakış açılarını etkilese ve olayın sıcaklığını koruduğu dönemlerdeki yapıtların azlığı dikkat çekse de tarihin genç nesillere aktarımı olayın sıcaklığı ile taraflı ve partizan bir şekilde değil durulan ortamın sosyal gerçeklik ortamındaki somut çıktıları ile ayakları yere basan yapıtlar ortaya konularak yapılmıştır.

Sonuç olarak ise savaşın bir yıkım olduğu, suyunu, ekmeğini paylaşan insanların nasıl birbirine düşman olduğu korkunç bir gerçek olarak karşımıza çıkmıştır. Ülkenin biriktirdiği her türlü emeğini yine ülkenin kendi elleriyle nasıl yıktığı, kültürel özelliklerin birbirlerine nasıl düşman iki kampa dönüştüğü dramatik sonlardan bazılarıdır. Savaşın kazananını ve kaybedenini belirleyen asıl unsurun ise cumhuriyetçi cephe içindeki ideolojik ayrılıklar olduğu ve buna ek olarak disiplinsiz, bürokrasiden yoksun, askeri yapıdaki gibi ast-üst ilişkisinden mahrum bir cephe tasavvurunun karşımıza çıkması çok iyi bir şekilde açıklamaktadır.

Kaynaklar

Aktoprak, E. (2010). *Devletler ve Ulusları: Batı Avrupa'da Milliyetçilik ve Ulusal Azınlık Sorunları*. Ankara: Tan.

Aranda, V. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1997). *Özgürlük* [Film]. İspanya, İtalya, Belçika: Fernando De Garcillán.

Baudrillard, J. (2016). *Simülakrlar ve Simülasyon* (10. Baskı). Oğuz Adanır (Çev.). Ankara: Doğu Batı.

Benjamin, W. (2017). *Pasajlar* (13. Baskı). Ahmet Cemal (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.

Casanova, J. (2015). *İspanya İç Savaşı'nın Kısa Tarihi*. Uygur Kocabaşoğlu (Çev.). İstanbul: İletişim.

Cuerda, J. L. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1999). *Kelebeklerin Dili*[Film]. İspanya: Fernando Bovaira, Jose Luis Cuerda.

- Hemingway, E. (2000). *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* (4. Baskı). Güler Dikmen Nalbantoğlu (Çev.). İstanbul: Cem.
- Loach, K. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1995). *Ülke ve Özgürlük*[Film]. Almanya, İspanya, İngiltere, İtalya: [Rebecca O'Brien](#).
- Makal, O. (2010). *Sinemada Tarihin Görüntüsü*. İstanbul: Beykent Üniversitesi.
- Oran, B. (1997). *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli* (3. Baskı). Ankara: Bilgi.
- Saura, S. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1990). *Ay Carmela!* [Film]. İspanya, İtalya: Andrés Vicente Gómez.
- Wood, S. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1943). *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* [Film]. ABD: Sam Wood.
- Vilar, P. (2007). *İspanya İç Savaşı*. Işık Ergüden (Çev.). Ankara: Dost.

İnternet Kaynakları

- Varlık, A. B. (2013). Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım. *Avrasya Terim Dergisi*,1(2), 114-129
<http://eurasscience.com/ejatd/article/view/1007000032/1007000015>.